

Sergio Bonazza
Verona

UDK 274:003.349.2(497.4)"15/16"
UDK 929 Alasia da Sommaripa:929 Benni F.

NOVO O FRA GREGORIJU ALASII DA SOMMARIPA

Referat se deli na dva dela. V prvem je govora o doprinosu Gregorija Alasie da Sommaripa k vprašanju glagolice na Slovenskem, v drugem delu pa so podani novi arhivski podatki o njem.¹ Najvažnejša nova podatka o Alasii sta dan in kraj njegove smrti, ki sta bila doslej neznana. Umrli je 13. oktobra 1626 v ječi samostana servitov v Cornetu (Tarquinia). V referatu je orisana tudi nova, v slovenski kulturni zgodovini še neznana osebnost – italijanski servit p. Francesco Benni, ki je povezan z vprašanjem protestantizma in glagolice na Slovenskem ter tudi z literarno dejavnostjo Alasie da Sommaripa.

glagolica, protireformacija, protestantske knjige, serviti, inkvizicija

The first part of the paper deals with Alasia's contribution to the question of Glagolitic writing in Slovenia; the second offers original new archive material on the author himself. The most relevant information deals with Alasia's date and place of death, facts unknown until now: he died on the 13th October 1626 in the jail of the Servite monastery in Corneto (Tarquinia). The paper also illustrates the counter-reformational activity of the Italian Servite Father Francesco Benni, an issue related to both the question of Glagolitic writing in Slovenia and to Alasia's literary activity.

Glagolitic writing, Counter Reformation, Protestant books, Servite Order, Inquisition

Vprašanje o rabi glagolice na Slovenskem je bilo v slovenski kulturni zgodovini že nekajkrat izpostavljeno, teorijo pa so podpirali tudi nekateri zgodovinarji, vendar se vidneje ni uveljavila, saj zanjo ni bilo konkretnih dokazov. Alasia da Sommaripa v uvodu svojega *Vocabolario Italiano e Schiavo* (Videm 1607) zapiše, da Slovenci ne uporabljajo latinskega črkopisa, ampak da imajo »svojega«, ki šteje 33 črk; omenja tudi, da slovenske besede, napisane v latinskem črkopisu, ne izražajo svojega stvarnega soglasja, akcentov in izgovorjave, kot bi jih, če bi bile zapisane z »njihovimi« črkami,² od katerih se ena imenuje »hieru«.³ Iz zapisanega lahko sklepamo,

¹ Raziskava o Alasii je nastajala med mnogimi obiski v arhivu servitov v Rimu (Archivio Generale dell'Ordine dei Servi di Maria (= AGOSM)), ki so trajali skoraj tri desetletja, saj na glavno vprašanje, ki sem si ga zastavil, namreč o zadevi Alasijeve smrti, dolgo nisem našel odgovora. Pri raziskavah mi je bil v veliko pomoč arhivar in zgodovinar reda servitov, sicer laik, Odir J. Dias, za kar se mu najtopleje zahvaljujem. Njegova potrpežljivost ter pripravljenost pomagati je bila izjemno dragocena in je v veliki meri pripomogla k uspehu raziskave.

da gre za glagolico. Trditev, ki prihaja od izobraženega človeka, ki je prišel iz daljnega Rima in ni imel najmanjšega pojma o kulturnih razmerah med slovensko govorečim prebivalstvom na severovzhodni meji italijanskega ozemlja, je izredno zanimiva in tudi zelo pomembna. Alasia je prišel v Devin leta 1601, svoj slovar pa je izdal leta 1607, imel je torej dovolj časa, da to svojo ugotovitev temeljito preveri. Iz teh uvodnih besed je razvidno, da je imel Alasia v Devinu ali v bližnjih krajih tudi neposredne stike z ljudmi oz. duhovniki, ki so glagolico poznali, saj je samo od njih lahko dobil informacije o glagoljaškem črkopisu, o katerem razpravlja v uvodu. Da posebej omenja črko »h«, ki se v glagoljaškem alfabetu dejansko imenuje »hjer« in ki mu je najbrž delala preglavice, ni naključje, saj italijanščina tega glasu ne pozna.

Ta Alasijeva trditev o črkopisih je hkrati tudi posreden dokaz za to, da na tem področju ni naletel na nobeno slovensko protestantsko knjigo (niti na Megiserjev slovar), ker so bile tiskane v latinici, ampak je prišel v stik samo z glagoljaškimi teksti, za katere ni znano niti pomembno, ali so bili v tiskani ali rokopisni obliki.

Alasijeva ugotovitev o črkopisih postavlja tudi vprašanje o vzrokih za odsotnost slovenskih protestantskih knjig na tem delu slovensko govorečega ozemlja. Znano je, da je bil protestantizem v Devinu in tudi v Gradiški, na Goriškem ter v bližnji Vipavi⁴ zelo razširjen. Iz literature lahko razberemo, da je bil Peter Pavel Vergerij marca 1558 gost krajevnega gospoda Matije Hoferja in da se je v Devinu zadržal od 18. do 25. marca. Pripeljal se je neposredno iz Nemčije, s seboj je prinesel veliko količino protestantskih knjig, ki jih je velikodušno daroval zainteresiranim (Cavazza 2006: 150–151). Prav tako vemo, da je leta 1563 grof Giorgio della Torre poklical Trubarja v Gorico, kjer je ostal 14 dni in pridigal nemško, slovensko in laško. Poznamo tudi kraje, kjer je pridigal, in sicer Gorica, grad Rubija in Križ na Vipavskem (Rajhman 1986: 173, 175).

Odgovor na vprašanje o odsotnosti slovenskih protestantskih knjig na tem področju je tesno povezan z ukrepi, ki so jih italijanske cerkvene in posvetne oblasti sprejele, da bi preprečile širjenje in prodiranje luteranstva na beneško-avstrijski meji na italijansko ozemlje. Eden od najodločnejših nasprotnikov luteranstva je bil grof Raimondo della Torre, naslednik Matije Hoferja, luteranstvu naklonjenega krajevnega gospoda v Devinu. Vsa rodbina della Torre se je odlikovala pri zatiranju luteranstva. Pri ujetju znanega slovenskega luteranca Petra Kupljenika, ki ga je Sveti oficij obsodil na smrt in je svoje življenje končal na grmadi v Rimu (Cavazza 2001: 434–435), je odigral odločilno vlogo grof Sigismondo della Torre, sorodnik grofa Raimonda della Torre. Sigismondo della Torre je svojim ljudem v vasi Kropa blizu

² »[...] per haver proprij caratteri, che fra vocali, e consonanti sono trentatre, non si possono così facilmente scrivere i lor vocaboli con li nostri Latini, c'habbino quella debita, e real consonanza, accento, e pronuncia, c'havrebbero se fossero scritti con le lor proprie lettere.« (Alasia, 1607: *Uvod »Al benigno Lettore«*. 1–2.)

³ »[...] in scambio del qual ch, lor si servono d'una lettera detta chieru.« (Prav tam.)

⁴ Vipava je bila fevd goriškega barona Lorenza Lantierija in je do dvajsetih let 16. stol. pripadala goriški grofiji.

Bleda naročil, naj Kupljenika ujamejo in ga nato odpeljejo v Devinski grad h grofu Raimondu della Torre, njegovemu svaku, kar opisuje tudi v pismu odgovornim rimskim verskim oblastem z dne 18. februarja 1590 (Archivio Vaticano Segreto, Rim, Segreteria di Stato, Lettere di Principi, Vol. 48, 133). Ker to pismo vsebuje nove in drugačne podatke o ulovitvi Kupljenika v primerjavi z doslej znanimi, je prav, da se ga objavi v celoti:

Ill(ustrissi)mo Sig(nor) mio e Pad(ro)ne Col(endissi)mo.

Tanto è ardente il Zelo nel Ser(enissi)mo Arciduca Carlo d'Austria di estirpare con ogni sua forza l'heresia et li fautori di essa nel suo stato et Paesi che mi ha imposto con ogni severita ch'io dovessi far p(r)ender da miei ministri Pietro Coplenich Apostata et relapso, q(u)al predicava contra la nostra s(an)ta fede in particolare a' molti, et in publico non dirò nella Chiesa, ma nella stalla da heretici fabricata nella Jurisditione di Figau discosta da q(ue)la di Bleda una lega che fa cinque miglia Italiani, Così havendomi Sua Ser(enissi)ma Alt(ezza) data licentia che etiam sotto Jurisdiction' d'altri lo facesse prendere; questi giorni passati l'hò fatto pigliare in Cruppa sottoposta alla s(igno)ria di Ratmensdorff dove stava in sua casa con moglie et figli et se ben lui con tutti li suoi habbiano fatta gagliarda resistenza, tuttavia li miei con l'aiuto di Dio lo condussero preggione. Lo mandai subito in Duino Castello del s(igno)r Conte Raimondo mio Cugnato sopra il mare, et cio fecci per schivar l'incontri di q(ues)ti principali heretici del Cragno, et accio la mente et volonta di Sua Ser(enissi)ma Alt(ezza) fosse stata tanto piu prontamente da me eseguita. Non hò potuto far di meno di darne raguaglio a V(ostra) S(ignoria) Ill(ustrissi)ma di q(ues)to successo con supplicarla á far officio con N(ost)ro S(ignor)e accio farci mandar q(ues)to preggione al S(an)to Officio in Roma, et á cio mi movo á fine costui sij d'esempio ad altri, di piu accio gl'heretici conoschino la forza di Sua B(eatitudi)ne sino nelli loro paesi. 3° accio Sua Ser(enissi)ma Alt(ezza) per q(ues)to fatto sij tanto piu congiunta con Sua S(anti)ta et che se li accreschi l'animo di proseguire q(ues)to s(an)to e buon principio; et se dall'istesso Principe mi verrà commessa la destruttione di quella loro Sinagoga in Figaú non mancarò con ogni prontezza di eseguir anco questo. Rimetto però il tutto al graciosissimo volere di N(ost)ro S(igno)r et all'infinita prudenza di V(ostra) S(ignoria) Ill(ustrissi)ma. Questo però m'há parso per debito mio di scriverle certificando V(ostra) S(ignoria) Ill(ustrissi)ma che da me non si mancherà di studio, diligenza, et fedelta á nostra s(an)ta Religione, ancorche da heretici doppio q(ues)to fatto sij perseguitato, pure Dextera D(omi)ni faciet virtutem, Dextera D(omi)ni exaltabit me, Dextera D(omi)ni faciet virtutem non moriar sed vivam et narrabo opera D(omi)ni. Et con q(ues)to humilmente basciando li piedi á Sua B(eatitudi)ne á V(ostra) S(ignoria) Ill(ustrissi)ma con ogni affetto di core faccio humilmente riverenza et li prego ogni bene.

Di Bleda li 18. Fevraro l'Anno MDLXXXX.

Di V(ostra) S(ignoria) Ill(ustrissi)ma

Humilissimo Servitore
Sigismondo della Torre

Usoda protestantskih knjig, med katerimi so bile tudi slovenske, je bila na tem območju decembra leta 1585 neposredno povezana tako s preselitvijo nuncijskega

Giovannija Andreje Caligarija iz Gradca v Gorico kot s kazensko premestitvijo servita Francesca Bennija (1550–1617) iz samostana v Imoli (Romagna) v samostan v Gradišče ob Soči. Caligari se je zadržal v Gorici dobro leto in je vso svojo pozornost ter energijo posvetil protireformacijski dejavnosti, med kar je spadala tudi zaplenitev protestantskih knjig. 17. aprila 1586 je poslal generalnemu inkvizitorju pri Svetem oficiju v Rimu, Giacomu Savelliju, seznam 21 zaplenjenih protestantskih knjig in en rokopis⁵ ter zaprosil za dovoljenje, da jih sežge (Rainer 2004: 46–47). Odgovor je bil seveda pozitiven (Rainer 2004: 49). Med knjigami je bilo deset nemških, osem latinskih, dve slovenski in ena italijanska. Slovenski knjigi sta označeni takole: *Forma Psalmorum Lutheri ling. Slavonica* in *Presbi Primis Labacensis*.

V okviru svoje protireformacijske dejavnosti je prišel Caligari v stik z Bennijem in ga pridobil za sodelovanje pri uničenju luteranstva. Po Caligarijevem odhodu v Gradec, januarja 1587, je njegovo inkvizitorsko delo na tem področju (na predlog in priporočilo nuncija odgovornim verskim oblastem v Rimu⁶) nadaljeval Benni, in sicer kot apostolski delegat inkvizicije. Ta je svojo inkvizicijsko dejavnost opravljal s še povečano angažiranostjo, nestrpnostjo in agresivnostjo. O tem pričajo njegova pisma Svetemu oficiju, ki jih je v rimskih arhivih odkril avstrijski zgodovinar Johann Rainer in jih (s sodelovanjem Christiana Rainerja) objavil v knjigi *Inner-österreich betreffende Quellen aus den Inquisitionen in Rom und Udine* (Gradec 2004).

Na Bennijevo vnemo in odločnost kakor tudi na uspehe v borbi za rekatolizacijo dežele je postal pozoren devinski grof Raimondo della Torre, zato se je leta 1590 obrnil na odgovorne verske oblasti v Rimu z željo, da bi Benni živel zunaj reda, v Devinu, in sicer kot njegov teolog, da bi »iztrebil herezijo v Devinu, Gradišču, Gorici in na vseh njegovih posestvih«. Zaželeno dovoljenje je bilo izdano 15. junija 1590⁷ in nato se je Benni preselil iz samostana v Gradišču v Devin. Njegov položaj

⁵ Gre za pridige, katerih avtor je pater Giulio da Milano, ki ga je Trubar osebno spoznal v Trstu na dvoru škofa Bonoma leta 1540 (Rajhman 1986: 27, 29, 329; Bonazza 1996: 25).

⁶ Prim. Caligarijevo pismo generalnemu inkvizitorju Giacomu Savelliju z dne 21. marca 1587 (Rainer 2004: 52–53).

⁷ »Frater Nicolaus de Aretio sacrae theologiae professor necnon ordinis Servorum viceprocurator in Romana curia etc. Universis et singulis has nostras inspecturis pariter et lecturis fidem facimus et attestamus, quod cum illustrissimus dominus dominus Raymundus comes Torrianus sacri Romani imperii liber baro etc. per literas instanter exquisierit ab illustrissimo et reverendissimo domino domino cardinali Sanctae Severinae ordinis nostri Servorum protectore ut sibi, ac ad eius libitum concederetur persona reverendi patris fratris Francisci Benni Butriensis ordinis nostri baccalaurei sub nomine theologi sui ordinarii pro extirpatione haeresum in suis ditionibus contentarum, necnon pro catholicorum confirmatione stabilienda; ob id viva voce praefati illustrissimi domini cardinalis protectoris demandatum hoc nobis fuisse ut scilicet eius nomine in scriptis huiusmodi licentia concederetur, prout his his nostris patentibus supradicto iussu praefati illustrissimi domini protectoris datur facultas praedicto illustrissimo domino comiti Raymundo apud se retinendi sub nomine theologi eundem baccalaureum Franciscum, tum Duini quam Gradiscae, Goritiae et in omnibus suis dominiis cum potestate legendi, docendi, interpretaendi, praedicandi omniaque peragendi quae ad theologum christianum spectant, nec hoc toto tempore dum permanserit sub auspiciis eiusdem domini comitis dummodo vitam religiosam ducat molestari, nec ab hoc pio officio distrahi posse, hoc tamen pacto ut integro habitu ordinis nostri semper in omnibus utatur. In quorum fidem etc. Datum Romae in conventu nostro sancti Marcelli die 15 iunii 1590. Ita est frater Nicolaus de Aretio viceprocurator

se je s tem stvarno in strateško okreplil. 26. oktobra 1597 je iz Devina poročal Svetemu oficiju v Rim o zaplenitvi in sežiganju protestantskih knjig. Seznam je vseboval 43 knjig, večino v latinskem jeziku, štiri v nemškem, štiri v italijanskem, štiri v slovenskem in eno v hrvaškem. Od slovenskih knjig gre, sodeč po vsebini, za Trubarjev *Catechismus s dveima islagama* (Tübingen 1575),⁸ prav tako za Trubarjevo knjigo *Svetiga Pavla lystuvi* (Tübingen 1567) (Rainer 2004: 84–85) ter za knjigo, ki je v Bennijevem seznamu označena kot *Preces et cantiones, quibus utitur ecclesia Labacensis contra Turcas et papam, lingua Sclavonica* (Rainer 2004: 85) in je zelo verjetno pesmarica, ki se ni ohranila in za katero izvemo iz nove izdaje katekizma iz leta 1574 z naslovom *Ta celi catechismus ... inu pejsni* (Rupel 1966: 85); četrta knjiga je označena kot *Primi Truberi pessimi haeretici institutio novae ecclesiae* (Rainer 2004: 85) in po vsej verjetnosti ustreza Trubarjevi *Cerkovni ordningi* (Tübingen 1564). 3. maja 1599 je poslal kardinalom Svetega oficija poročilo o sežigu heretičnih knjig tudi v Gradišču skupaj s seznamom uničenih knjig. Med njimi je bila tudi ena slovenska protestantska knjiga, označena kot *Expositiones evangeliorum et epistolarum anni secundum expositionem et usum ecclesiae Labacensis, lingua Sclavonica* (Rainer 2004: 96). 23. maja 1599 je končno poročal še o sežigu prepovedanih knjig v Gorici, priloženi seznam sežganih knjig pa navaja tudi dve slovenski protestantski knjigi. Ena je zabeležena kot *Psalms et aliae orationes cum postillis et comentariis Ionaie Iusti, lingua Sclavonica* (Rainer 2004: 99), druga pa je *Postilla* Johannes Spangenberg v prevodu Jurija Juričiča (Ljubljana 1578).⁹ Vsi sezname knjig, ki jih je Benni poslal v Rim, se niso ohranili. V pismih z dne 28. oktobra 1597, 26. maja, 2. junija, 14. junija in 1. julija 1599 je govora tudi o seznamu sežganih knjig,¹⁰ vendar sezname niso priloženi.

Pater Francesco Benni je igral odločilno vlogo pri uničevanju slovenskih protestantskih knjig in pri preganjanju protestantov. Bil je tudi osebno prisoten, ko so orožniki grofa Sigismonda della Torre na Kranjskem ulovili Kupljenika, nato ga je osebno preko Devina pripeljal v Rim pred inkvizicijo. Bil je celo prisoten pri Kupljenikovem sežigu na grmadi v Rimu na trgu Campo dei Fiori, o čemer je sam poročal v pismu Svetemu oficiju z dne 1. julija 1595. V tem pismu tudi omenja, da je Kupljenik na grmadi preklel grofa Sigismonda della Torre¹¹ in njega.¹² Prisotnost Kupljenika pred inkvizicijo je naredila v Rimu globok vtis. Za rimske razmere je bil

ordinis Servorum.« (AG OSM, *Negotia Relig. a saec. XVII*, 53, f. 300.)

⁸ V seznamu je označen kot *Informatio contra missam papisticam, lingua Sclavonica. Et continet hic liber infrascriptos tractatus, videlicet: Contra papisticas pompas; Contra cerimonias synagogae sathanicae; Contra processiones papisticas; Contra superbiam episcoporum papisticorum, una cum multis aliis execrandis ac impiis blasphemiiis in sanctos, in purgatorium ac indulgentias* (Rainer 2004: 84).

⁹ V seznamu je zabeležena kot *Postilla super evangelii per totum annum Joannis Spangebergii, lingua Sclavonica* (Rainer 2004: 102).

¹⁰ Prav tam, 86, 103, 105, 109, 117.

¹¹ Sigismondo della Torre se je utopil v začetku junija 1601 ob prečkanju Soče (Rainer 2004: 125).

¹² Prim. Bennijevo pismo kardinalom inkvizicije z dne 1. julija 1595: »Questi lutherani essaltano per martire quell'heretico Cuplenico che ai giorni passati fu abbruscato maledicendo il sig. Conte Sigismondo e me che otto anni sono lo facessimo prendere in Carniola et io vi fui personalmente.« (Rainer 2004: 70.)

to izreden dogodek, ker je šlo za heretika iz »nemških dežel«, o tem pa je bil obveščen tudi papež Klement VIII. V znak hvaležnosti za to dejanje je bil 29. julija 1593 na generalnem plenarnem zasedanju inkvizicije na poseben ukaz papeža, ki je bil prisoten na zasedanju, Benniju podeljen doktorat rimske teološke fakultete. O tem priča pismo kardinala Giulia Antonia Santoriona di S. Severina, protektorja reda servitov, Benniju z dne 29. julija 1593.¹³ Zanimivo je, da sem kopijo tega pisma našel v Alasijevi literarni zapuščini.

Bennijeva inkvizicijska dejavnost se ni omejevala samo na Devin, Gradišče in Gorico, ampak se je razširila tudi na Kranjsko, Koroško in Štajersko ter celo na celotno notranjo Avstrijo.¹⁴ Dejaven je bil v letih 1586–1599, najprej eno leto kot pomočnik nuncija Caligarija, nato pa kot apostolski delegat inkvizicije. 25. novembra 1598 je bil imenovan za škofa mesteca Scala, južno od Neaplja.¹⁵

Proti koncu leta 1598, ko je bil Benni na vrhuncu svoje kariere, se je moralo zgoditi nekaj izredno neugodnega v zvezi z njegovo osebnostjo, kar je povzročilo nenaden padec njegovega ugleda in moči. Kardinali inkvizicije so ga nenadoma ignorirali. Iz Rima niso prihajali več niti dopisi niti navodila in ukazi, čeprav je bil uradno še vedno inkvizitor, ki je redno pošiljal svoja poročila v Rim. Zadnje pismo, ki je prišlo iz Rima, je datirano na 12. december 1598 (Rainer 2004: 117). Nato je izgubil tudi naklonjenost in zaupanje svojega zaščitnika grofa Raimonda della Torre. Moral je zapustiti Devin in se vrniti v Gradišče. Njegovo zadnje pismo iz

¹³ »Iulius Ant(oni)us Sanctorius, miseratione divina tituli S(ancti) Bartholomaei in Insula S(anctae) R(omanae) E(cclesiae) Presbiiter Cardinalis S(anctae) Severinae nuncupatus, ac totius ordinis Servorum Beatae Mariae semper Virginis Protector. Dilecto nobis in Christo fratri Francisco Bennio de Butrio dicti ordinis Servorum Baccalaureo salutem in Domino sempiternam. Attendentes labores quos per multos annos pro Sancta Ecclesia, et fide Catholica in partibus Stiiriae, Carniolae et Germaniae adversus haereticos praedicando et docendo perpassus fueris, ac quod in presentiarum ad Urbem personaliter haereticum hominem in illis partibus predicantem ad Sanctae Romanae et universalis Inquisitionis officium adduxeris, ac alia pietatis officia a te peracta: de spetiali et expresso mandato S(anctissimi)mi in Christo Patris, et Domoni nostri Domini Clementis divina providentia Pape VIII ex certa scientia hodie in plena congregatione generali eiusdem Sanctae Inquisitionis coram S(anctitate)te Sua in Palatio ap(ostolico) S(ancti) Marci vivae vocis oraculo nobis facto: tibi in Universitate Alme Urbis Romae, vel alia studii generalis a Collegio seu facultate sacrae Theologiae ad licentiaturam vel magisterium seu doctoratus gradum, praevio tamen rigoroso examine, et quatenus idoneus inveniariis, ac servatis servandis promoveri illumque et illum, ac insignia aliis licentiatas, et Doctoribus in Theologia dari solita, tu ab eis suscipere libere, et licite possis et valeas licentiam et facultatem in Domino concedimus et impartimur. Volentes ac mandantes omnibus ad quos spectat, ut postquam licentiaturam vel magisterium seu doctoratus gradum susceperis, omnibus et quibusvis privilegiis, quibus caeteri licentiatas, magistri seu Doctores eiusdem ordinis utuntur et gaudent, tu quoque uti, et gaudere valeas: non obstantibus praemissis, ac aliis in contrarium facientibus quibuscumque, quae idem S(anctissimi)mus D(ominus) N(oster) Papa voluit non obstare. Datum Rome in Palatio nostro Montis Citorii die 29 mensis Iulii, anno a Nativitate Domini 1593. Pontificatus vero eiusdem S(anctissimi) Domini Nostri Pape anno secundo. Iulius Ant(oni)us Card(inalis) S(anctae) Severinae Protector.« (AGOSM, Collectanea Alasia, f. 257r.)

¹⁴ Prim. Bennijeva pisma nunciju Caligariju iz Gradca z dne 26. 9. 1592, papežu Klementu VIII. iz Wr. Neustadta z dne 6. 11. 1593, kardinalu Aldobrandiniju iz Wr. Neustadta z dne 6. 11. 1593, Svetemu oficiju z dne 22. 4. 1594 ter Bennijevo in Sigismondovo pismo kardinalu Aldobrandiniju z dne 30. 11. 1593 (Rainer 2001: 59–62, 242, 243, 316–321, 252–255).

¹⁵ Leta 1603 so škofijo Scala združili z bližnjo škofijo Ravello. Benni je tako postal škof Scale in Ravella.

Devina je datirano na 29. januar 1598 (Rainer 2004: 90–91). V tem kontekstu je umestno omeniti, da se pol leta pozneje v pismu z dne 29. junija 1598 iz Gradišča, naslovljenemu vsem katoličanom, Benni predstavi kot profesor teologije in kot apostolski komisar (= inkvizitor) za Goriško in za območje Gradišča (Rainer 2004: 92). V njegovih korespondencah Devin ni več omenjen, prav tako ne grof Raimondo della Torre.

Bennijeva nenadna izguba zaupanja in ugleda verskih ter posvetnih oblasti je nedvomno povezana z obsodbo, izrečeno 27. oktobra 1582 v Faenzi, kjer mu je bil trajno odvzet naslov profesorja (teologije) in pridigarja. V arhivski listini, ki govori o tej obsodbi,¹⁶ sta imeni Bennija (Franciscus de Butrio) in nekega drugega patra (Onorio da Talamello), s katerim sta bila skupaj obsojena, izbrisani, vendar ju lahko s težavo preberemo. Vzrok obsodbe je povsem izbrisan in ga je bilo mogoče prebrati le z aparatom za branje palimpsestov. Vzrok je bil »criminis pessimi«. S tem izrazom se je takrat označevalo sodomijo. Nuncij Caligari, ki je Svetemu oficiju Bennija priporočil za inkvizitorja, ni vedel za to obtožbo, prav tako ni vedel, da je prišel Benni v Gradišče iz kazenskih razlogov. Benni je seveda o tem molčal, toda ta obsodba je bila zanj brez dvoma osebna tragedija, ki ga je notranje mučila. To do neke mere psihološko pojasnjuje nestrpnost in agresivnost, s katero je opravljal svojo inkvizicijsko dejavnost. Ko je novica o njegovi obsodbi prišla na dan, je bilo njegove kariere seveda konec. Imenovanje za škofa torej ni bilo neke vrste nagrada za uspešno delo pri rekatolizaciji dežele, ampak pragmatična poteza, da se neprimernega inkvizitorja na eleganten način odstrani iz dežele in se ga preseli v oddaljeno, nepomembno in osamljeno mesto v južni Italiji. V začetku junija 1599 je v Gradišče prišel akvilejski inkvizitor iz Vidma, da bi nadomestil Bennija. Toda Benni še ni mogel zapustiti Gradišča in odpotovati v svojo novo rezidenco, ker iz Rima še ni dobil oprostitev (assolutione), na katero je že dolgo čakal,¹⁷ življenje v Gradišču pa je zanj postalo mučno, saj je bil brez spoštovanja in podpore.¹⁸ Kljub temu je v Rim še naprej pošiljal sezname sežganih knjig (Rainer 2004: 98–105, 108–110, 117). V pismu generalnemu inkvizitorju kardinalu Domenicu Pinelliju z dne 2. junija 1599 zvenijo njegove besede že patetično, saj pravi, da bi sežgal še

¹⁶ »Faventiae sub die XXVII octobris anni supradicti [= 1582] in nostra visitatione conventus una cum reverendissimo generali, fuit frater Honorius de Talamella prior dicti conventus prioratu privatus, et per definitivam sententiam declaratus inhabilis ad officium prioratus exercendum, privatus voce activa et passiva perpetuo, et relegatus in uno monasterio ad poenitentiam peragendam, ieiuniis et orationibus, et suspensus fuit ab ordinum executione ad beneplacitum. Similiter eodem die per definitivam sententiam frater Franciscus de Butrio alias baccalaureus de Imola fuit baccalaureatu privatus, officio legendi et predicandi et voce activa et passiva perpetuo, et relegatus in conventu Imolae ad poenam complendam: ac ambo ex causa criminis pessimi ut in latis illorum sententiis apparet.« (AGOSM, *Registro della provincia di Romagna*, 1570–1612, f. 76r.)

¹⁷ Bennijevo pismo kardinalom inkvizicije z dne 26. maja 1599: »Torno a supplicare humilmente a volermi presto risolvere in materia di quella assolutione perché subito ricevuto l'ordine loro et esseguito mi vogli partire per Italia ed andarmene alla mia residenza.« (Rainer 1994: 105.)

¹⁸ Bennijevo pismo generalnemu inkvizitorju Domenicu Pinelliju z dne 26. maja 1599: »[...] ma ne anco voglio star qui a stentare con poca reputatione e mia e della s(an)ta sede ap(ostoli)ca non avendo aiuto da luogo alcuno.« (Rainer 2004: 102.)

tisoče heretičnih knjig, če bi ostal še štiri mesece v Gradišču (Rainer 2004: 105). Toda mesec pozneje, 2. julija 1599, je inkvizitor oz. škof zapustil Gradišče in krenil proti jugu, potem ko je dolgih 13 let zaplenjal in sežigal protestantske knjige v Devinu, Gradišču in Gorici.

Tako postane razumljivo, zakaj Alasia na tem področju ni naletel na nobeno slovensko protestantsko knjigo. Ko je leta 1601, dve leti po odhodu svojega sobrata Bennija, prišel v Devin, je bilo iztrebljenje in uničenje protestantskih knjig dejansko že zaključeno. Vsekakor velja posvetiti Alasijevemu pričevanju o prisotnosti glagolice na omenjenem področju tisto pozornost, ki jo taka novica zasluži, zato sem s te perspektive to področje začel raziskovati že pred časom. V teku raziskave se je Alasijevemu dragocenemu viru pridružil še en nov vir. Gre za zapis o glagolici tržaškega zgodovinarja Pietra Kandlerja (1804–1878), ki sem ga našel v arhivu tržaške Mestne knjižnice. Kandler v tem zapisu trdi, da je bila glagolica v rabi v Istri in na severu Dalmacije, toda ne na Kranjskem, ter da je na čedadskem področju videl stare glagolske mašne knjige in druge spomenike, na pokopališču pa glagolske nagrobne napise.¹⁹ Kandler je tako, ne da bi vedel, potrdil Alasijevo trditev. S tem dobi Alasijeva trditev o prisotnosti glagolice na tem področju konkretno veljavo in postane zanesljiv zgodovinski vir.

V tej raziskovalni perspektivi so postali razni članki in prispevki, ki so nastali ob odkritju kake glagolske listine (Zor 1977: 491), knjige (Gruden 1906: 30–31) ali napisa (Marušič 1978: 247) na tem področju, pravzaprav delčki nekega večjega mozaika. Raziskava je namreč ugotovila, da je bila na obrobem področju slovensko govorečega ozemlja, ki se razprostira od hrvaško-slovenske jezikovne meje v Istri do slovensko-italijanske jezikovne meje na čedadskem področju, v drugi polovici 16. stol. med slovensko govorečim prebivalstvom v rabi glagolica, in sicer tako v cerkvenem kakor tudi javnem življenju. To obdobje časovno sovпада s širjenjem protestantizma na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem. Na omenjenem področju, ki je spadalo v precejšnji meri pod jurisdikcijsko oblast akvilejskega patriarhata, so hrvaški glagoljaši iz Istre in severa Dalmacije s privoljenjem patriarhata nadomestili slovenske duhovnike, ki so prestopili v protestantsko vero. Ti glagoljaši so poznali samo svoj čakavsko-hrvaški jezik in glagolico kot edino pisavo. Jezik glagolskih spomenikov in listin, ki so nastali na tem področju, je zato čakavščina, ki je včasih pomešana z elementi kajkavščine tega področja, ker so bili med glagoljaši tudi nekateri Slovenci iz teh krajev. Prvi ohranjeni glagolski spomenik je iz leta 1548, zadnji iz leta 1610. Gre za urbarje (6), testamente (2) in za en register krščenih. Ti glagolski spomeniki so nastali na vzhodnem delu omenjenega ozemlja v raznih župnijah dolinske (San Dorligo) fare (Bonazza 1979: 3–8). Iz zahodnega dela omenjenega ozemlja imamo zanimiv zapis iz leta 1583 na odtrgani platnici neke

¹⁹ »Foglio di caratteri glagolitici. Questo foglio, io lo giudico, di caratteri glagolitici, quelli medesimi che vi adoperarono in Istria fino dal chiudersi del Secolo XIII, usati però nel Litorale Croato e nelle isole Liburniche, nella Croazia medesima e nella Servia. Si vedono in antichi libri liturgici, nei cimiteri, anche in monumenti sacri, li ho veduti nel Cividalese, non nella Karsia, e nel Carnio« (Mestna knjižnica, Trst, MS MISC 81; citirano po Bonazza 2000: 34).

glagolske mašne knjige, ki se hrani v dekanijskem arhivu kraja Črniče pri Gorici. V tem zapisu glagoljaš Frančeško Valentič z Raba sporoča, da je prodal to mašno knjigo cerkvi sv. Justa ter da je prišel v kraj Kamne videmski škof, ki je želel, da mu on poje glagoljaško mašo. Ta zapis namreč dokazuje, da so bili glagoljaši prisotni na tem področju s privoljenjem akvilejskega patriarhata (Bonazza 1979: 11).

S tem zaključujem prvi del prispevka s trditvijo, da je bila glagolica dejansko v rabi na slovenskem ozemlju, toda le na tem omejenem obrobem področju slovensko govorečega ozemlja in samo v drugi polovici 16. stol., in sicer kot posledica širjenja protestantizma na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem. Alasia da Sommaripa je živa priča te stvarnosti.

V drugem delu prispevka so podani novi podatki o Alasii, ki sem jih našel v arhivu servitov v Rimu. O Alasii vemo zelo malo in še to, kar vemo, ni vse avtentično. V tej zvezi je treba vsekakor omeniti, da nobeden od slovenistov, ki so se ukvarjali z Alasio, ni stopil v ta arhiv. Kidrič, ki je prvi obširneje pisal o Alasii, je pooblastil patra Antonija M. Vicentinija, da zanj raziskuje v omenjenem arhivu (Kidrič 1924: 102). Čeravno je bil pater Vicentini zgodovinar reda servitov in je kot tak še danes v redu zelo spoštovan, je Kidriču lahko posredoval le tiskane vire. Vsi ostali, ki so pozneje pisali o Alasii, so v glavnem prepisovali iz Kidriča. In ne samo v Sloveniji, celo avtor gesla »Alasia Gregorio« v *Dizionario Bibliografico degli Italiani* Domenico Caccamo (1960: 583), profesor za vzhodnoevropsko zgodovino na rimski univerzi, se ne razlikuje od drugih, saj je tudi zanj Kidrič glavni vir za pripravo gesla.

Najpomembnejša biografska podatka v zvezi z Alasijevim bivanjem v Devinu sta vsekakor čas njegovega prihoda v ta kraj in čas odhoda. Do zdaj poznamo z gotovostjo samo čas njegovega prihoda: 1601, o času Alasijevega odhoda iz Devina pa imamo različna mnenja. Kidrič (1924: 108) v svojem prispevku v *Ljubljanskem zvonu* trdi, da »Alasia ni ostal v Devinu preko leta 1612«. V *Slovenskem biografskem leksikonu* (= SBL) je to svoje mnenje sicer revidiral, vendar je še naprej ostal v negotovosti: »[...] vodil vsaj do 20. aprila 1607 novo redovno naselbino v Devinu in zlasti grajenje samostana, se vrnil zopet v Italijo ter bival npr. 1612 v Genovi in Sommarivi.« (Kidrič 1925: 4–5.) Legiša (1972: 237) izraža o tem drugačno mnenje, in sicer pravi, da je Alasia ostal v Devinu do leta 1609. To je edini podatek o Alasijevi biografiji, ki ga Legiša ni prevzel od Kidriča.

V Alasijevi biografiji je nekaj vrzeli, ki zaradi njihove atipičnosti in neobičajnosti ne samo presenečajo, ampak do neke mere celo vznemirjajo, kakor je npr. zadeva o njegovi smrti. Povsem nerazumljivo je, da se o servitu, ki je zavzemal v svojem redu visoke položaje – bil je pisatelj, zgodovinar reda, generalov tajnik –, ne ve niti dneva niti kraja smrti. Zato mi je že pred mnogimi leti postalo jasno, da je obisk v arhivu servitov v Rimu neizogiben oz. obvezen. Že pri Kidriču zasledimo, da z Alasijevo smrtjo nekaj ni v redu. V članku za *Ljubljanski zvon* pravi, da je Alasia umrl leta 1625 »po vsej priliki v Rimu« (Kidrič 1924: 109). V SBL pa piše, da je umrl leta 1626, »najbrž v samostanu S. Marcello v Rimu« (Kidrič 1925: 4). Na

podlagi arhivskih virov sem ugotovil, da je umrl 13. oktobra 1626 v ječi samostana v malem mestu Corneto (AGOSM, Fondo Annalistica, Miscell. MSS. Tomo II, 30: 97r), ki leži približno 50 km severozahodno od Rima, kjer je imel red servitov svojo ječo. Ta kraj se danes imenuje Tarquinia.

O dogodkih, povezanih z Alasijevo smrtjo, sem izvedel na svojevrsten način. V štiridesetih letih 18. stol. je generalni prokurator reda servitov Callisto Palombella prebiral dopolnitve in beležke v *Annalium sacri ordinis fratrum servorum B. Mariae Virginis*, II. del, Arcangela Gianija (Firenza 1622), ki jih je Alasia vnesel lastnoročno, in je pri tem naletel na sledeči stavek: »Če bi jaz imel tu v Cornetu naše Anale, ki jih imam v domovini, bi bilo delo popolnejše, saj sem v njih od začetka do konca zabeležil mnogo važnih stvari [...].«²⁰ Na ta način je generalni prokurator servitov izvedel, da je Alasia umrl v Cornetu v nejasnih in žalostnih okoliščinah. Zato se je obrnil na tedanjega priorja samostana v Cornetu Carla Mario Fabianija s prošnjo, da raziskuje o bivanju in smrti Alasie da Sommaripa v tem samostanu, kakor tudi o vseh usodnih in žalostnih okoliščinah v zvezi z Alasio. Fabianijev izčrpen odgovor oz. poročilo (sedem strani: 27,50 x 20 cm): »Relazione di q(ua)n(to) si trova scritto ne i Libri dell'Entrata e dell'Uscita di q(ue)sto n(ost)ro Con(ven)to della Mad(onn)a S(antis)s(ima) di Valverde di Corneto, tanto relativam(ent)e alla permanenza, e morte seguita in d(ett)o Con(ven)to del n(ost)ro P(adre) Gregorio Alasia, q(ua)nto in ord(in)e a tutto ciò, che di funesto dal med(esim)o P(adre) Gregorio si riferisce in d(ett)o n(ost)ro Monastero accaduto nel 1626« je datirano na 4. avgust 1744 in se hrani v arhivu servitov v Rimu (AGOSM, Fondo Annalistica, Miscell. MSS. Tomo II, 30). Fabiani v svojem poročilu precizira, da v arhivu samostana v Cornetu manjka *Knjiga izdatkov* od meseca oktobra 1619 do julija 1626, zato ni mogoče ugotoviti, kdaj je Alasia prišel v ta samostan, ter dodaja, da se je ta knjiga zlohотно namenoma izgubila.²¹

Če ne poznamo natančnega datuma Alasijevega prihoda v Corneto, pa vsekakor vemo, da je bil 1. oktobra 1625 že tam. To je razvidno iz izpisov *Knjige prejemkov* za mesec oktober, ki jih Fabiani navaja v svojem poročilu. Ob prihodu v samostan v Cornetu so morali zaporniki izročiti priorju samostana ves svoj denar. Tako iz *Knji-*

²⁰ »Se io havessi qui in Corneto li n(ost)ri Annali che ho alla Patria sariano assai piu co(m)piti, p(er)che in essi dal pr(incip)io sino al fine ho notato molte cose di rilievo, oltre l'aggionte fattevi dallo stesso P(adre) Giani doppo la stampa: e di piu dal p(re)se(n)te an(no) 1609 che finiscono q(uest)i Annali, ho anco nella stessa Patria il co(m)pimento di essi dello stesso P(adre) Giani m(ano)s(critto) sino all'an(no) 1622 oltre molte altre cose trovate da me che sono state ignote al d(ett)o Autore, o che no(n) ha voluto a[...]occare. Ma è ben vero che le cose che ho notate et aggiunte in q(uest)i Annali n(on) solo in q(uest)a 2. parte, come anco nella prima non sono poi in q(ue)lle che ho alla patria, si che una deve aiutar l'altra. E chi per l'avvenire desidererà scriver le cose della Religione procuri i n(ost)ri scritti, e notandi che no(n) gli saranno, spero, discari.«

²¹ »Qui si perde ogn'altra memoria, perche in Archivio non vi è Libro d'Uscita dal mese di Xbre 1619. a tutto Luglio 1626. e consequentemente trovar non posso, quando L'Alasia qui giungesse di stanza. Questo libro bisogna dire, che sia stato maliziosamente fatto smarrire.« (AGOSM, Fondo Annalistica, Miscell. MSS. Tomo II, 30.)

ge prejemkov izvemo, da je Alasia 1. oktobra 1625 izročil priorju samostana 42 »scudi« in 45 »bacioche« in nato še 6 »scudi« in 40 »bacioche«.

Fabiani meni, da Alasia v Corneto ni prišel kot zapornik, ker je v *Knjigi izdatkov*, ki se začinja z mesecem avgustom 1626, naveden kot prokurator samostana, ta funkcija pa naj bi izključila status ujetnika. Fabiani se očitno ni dovolj poglobil v zadevo, o kateri poroča. Že sama hipoteza, da bi slavni Alasia da Sommaripa prišel iz Rima v Corneto, da bi tu izvajal funkcijo prokuratorja samostana, sloni na zelo nelogični predpostavki in je tudi povsem nesmiselna. Alasia je dejansko naveden kot prokurist samostana, toda v letu 1626, medtem ko je 1. oktobra 1625 moral oddati priorju samostana svoj denar, kakor vsi ostali ujetniki. Če bi bil Alasia prokurator samostana že takrat, mu ne bi bilo treba oddati svojega denarja. V tej zvezi sem odkril v arhivu še en zanimiv podatek o Alasii, ki zadevo dokončno in nedvoumno pojasnjuje, Fabiani pa tega podatka očitno ni poznal: 5. decembra 1625 je tedanji general reda servitov Enrico Antonio Borghi dal Alasii dovoljenje, da lahko spet spoveduje (AGOSM, Reg. PP. Gen. Rom. 1, 140v). Alasia je torej prišel v Corneto kot zapornik, po nekaj mesecih pa se je njegov položaj spremenil, ker se je očitno dokazalo, da so bile obtožbe proti njemu neutemeljene. Vzrok, da je še naprej živel v Cornetu in se ni vrnil v svojo domovino v Piemontu ali v samostan S. Marcello v Rimu, kjer je živel, preden je bil odpeljan v Corneto, kakor bi se pričakovalo, je bil po vsej verjetnosti njegovo zdravje, saj je v Fabianijevem poročilu (98r), kjer citira *Knjigo izdatkov* za mesec oktober 1626, ni govora o Alasijevi bolezni.

Fabiani v arhivu samostana v Cornetu ni našel nobenih informacij o razlogih, zakaj je moral Alasia v ječo servitov, zato v svojem poročilu generalnemu prokuratorju reda o tem ne govori. Tudi na to dobimo odgovor v arhivu servitov v Rimu. Vzrok za Alasijevo zaprtje so bile nekatere svete relikvije, ki so mu bile podarjene in jih je želel prenesti v svojo domovino v Piemontu. Nekateri so želeli to dejanje drugače interpretirati in so ga obtožili trgovanja s svetimi relikvijami. Zaradi tega so mu najprej zaplenili omenjene relikvije in ga nato pridržali zaprtega v samostanu S. Marcello, kjer je živel, ter mu tudi prepovedali maševanje. Teza izhaja iz koncepta Alasijevega pisma nekemu visokemu predstavniku Rimskokatoliške cerkve, po vsej verjetnosti kardinalu Santorionu di S. Severina, protektorju reda. Koncept pisma ni datiran in je napisan na hrbtni, nepopisani strani nekega Gianijevega pisma Alasii z dne 17. aprila 1621. Alasia v konceptu omenjenemu visokemu predstavniku Cerkve poroča o njegovem novem položaju, povezanim z relikvijami, in poudarja, da je pred enim mesecem ob priložnosti neke avdience pri papežu prosil za dovoljenje, da te svete relikvije lahko prenese v svojo domovino v Piemontu. Papež ga je najprej vprašal, ali gre za relikvije iz cerkva ali s pokopališč. Ker je šlo za relikvije s pokopališč, je papež dal želeno dovoljenje. Alasia prosi tega visokega predstojnika Cerkve, da ob priložnosti spomni papeža na dano dovoljenje.²² Kot vemo zdaj, so

²² »Molto illustre e Reverendissimo [...]. Il nostro padre priore di S. Marcello hieri sera mi riferì che Vostra Signoria Reverendissima non giudicava bene che io dicessi messa prima che lei non trattasse con Sua Santità dubitando che io non sia incorso in qualche censura per haver ricevuto alcune sante reliquie, per il qual negotio io sono sequestrato in convento per i rumori presenti di tal materia.

Alasio iz samostana S. Marcello v Rimu odvedli v Corneto v ječo servitov. Zadeva o relikvijah se je odigrala v času med 14. junijem in 1. oktobrom 1625. Da je bil Alasia 14. junija 1625 še svoboden človek v Rimu in da je nameraval tam ostati, izvemo iz pisma generalnega vikarja servitov za »Nemčijo«, P. Arcangela Beniviena, Alasii z dne 5. julija 1625, odposlanega iz Innsbrucka (AGOSM, Collectanea Alasia, f. 380r), ki je odgovor na Alasijevo pismo z dne 14. junija 1625. 1. oktober istega leta je datum prve dokumentirane prisotnosti Alasie v Cornetu.

Alasia je v Cornetu dopolnjeval *Annalium sacri ordinis fratrum servorum B. Mariae Virginis*, II. knjiga (Firenca 1622) Arcangela Gianija, pri kateri je tudi sam sodeloval (Alasia 1622). Njegovi vnosi v *Annales* predstavljajo pomemben vir za zgodovino reda servitov ter za Alasijevo biografijo, saj se je iz enega izmed teh vnosov izvedelo, da je bil zaprt v Cornetu. Nekateri vnosi poročajo o zanimivostih in svojevrstnostih, ki so se dogajale v tej ječi. Tako npr. izvemo, da sta bila v isti celici, v kateri je tedaj sedel, nekaj let pred njim (1619) zaprta dva patra, Giovanni Petro in Giuseppe Brocchi, oba priklenjena z verigami na nogah in rokah, ter da je Petro kljub temu umoril Brocchija.

Eden od Alasijevih vnosov je posvečen Benniju. Gre za najboljše in najpopolnejše informacije o Benniju. Alasii dolgujemo informacijo, da je bil Benni premeščen v Gradišče zaradi »nekaterih fraterskih preganjanj«. Prav na osnovi te informacije sem nato prišel do odkritja zgoraj navedenega dokumenta o Bennijevi obsodbi (op. 16). Od Alasie tudi izvemo, da je bil Benni odličen hebraist in da je osebno pripeljal heretike pred inkvizicijo v Rim. Izvemo tudi, da je bilo priporočilo grofa Raimonda della Torre odločilno za Bennijevo imenovanje za škofa. Ker se Alasia in Benni nista osebno poznala, se postavlja vprašanje, od kod je Alasia črpal podatke o njem. Po vsej verjetnosti jih je dobil v Devinu od grofa Raimonda della Torre. Lahko domnevamo, da je devinski grof Alasii razkril tudi manj častna dejanja iz Bennijevega življenja, toda Alasia jih ni navedel ali pa jih je interpretiral po svoje. Tako imenuje Bennijevo obsodbo zelo diplomatsko, in sicer fratersko preganjanje, kar ne pomeni nič konkretnega, saj taka definicija ne izraža niti obsodbe niti vsebine obsodbe. Navedeno daje vtis, da je bil Alasia svojemu sobratu naklonjen in da ga je želel predstaviti v najboljši luči.

V arhivu servitov so me v zvezi z Alasio zanimale tudi druge okoliščine, zlasti njegov odnos do slovenskega okolja v Devinu in do svojega slovarja, in sicer tako za časa njegovega bivanja tam kakor tudi po odhodu iz Devina. Tudi o tem hrani arhiv

---

Sapi dunque Vostra Signoria Reverendissima ch'io circa un mese fà basciai i piedi a Nostro Signore in compagnia del converso del nostro padre generale e fra l'altre gratie ch'io le chiesi questa fu una cioè che mi erano state donate alcune reliquie, e che la supplicavo restasse servita che senza alcuno aggravio di [...] io potessi trasferire alla patria in Piemonte e la Santità Sua m'interrogò s'erano state cavate da cimiteri o da chiese, et le risposi da cimiteri, e me ne diede senza replica la sua santa beneditione, si che non intendo esser incorso in cosa nissuna, e lei facendone parola con Nostro Signore se glielo vuole raccordare lo faci che lo riceverò per altro favore, però di nuovo la supplico conosciuta che si sarà la mia innocenza si degni restar servita Vostra Reverendissima di farmi restituire quelle poche reliquie che mi hanno tolte o suoi ministri, acciò Iddio benedetto sia lodato, e servito in esse con [...].« (AGOSM, Collectanea Alasia, f. 269v.)

več zanimivih podatkov. Pomemben vir za Alasijevo biografijo je njegova korespondenca s 26 let starejšim sobratom Arcangelom Gianijem (1552–1623), prvim kronistom reda servitov. V pismu Gianiju iz Sommaripe z dne 15. julija 1612 govori o svojem prihodu v Devin, o začetkih samostana in o bivanju v Devinu. Najprej pripoveduje o cerkvi Svetega Duha, ki jo je dal zgraditi grof Raimondo della Torre na podlagi konvencije z akvilejskim patriarhom Francescom Barbatom, še preden je Alasia prišel v Devin. Nato govori o konvenciji za gradnjo samostana Svetega Duha v Devinu med generalom servitov Angelom Mario Montarsolijem in grofom Raimondom, sklenjeni 17. septembra 1598 v Ferrari.²³ Alasia dalje poroča, da je prišel v Devin leta 1601, da ga je iz Rima privedel grof Raimondo della Torre, ko je bil še diakon, in da je bil v Devinu 28. oktobra 1602 posvečen za duhovnika. Prvo mašo je pel v cerkvi Svetega Duha, ki jo je posvetil njegov sobrat Benni. Precizira tudi, da je nato sedem let vodil devinski samostan, toda z velikimi težavami zaradi težav s slovenskim jezikom. V enem letu je toliko napredoval, da si je upal stopiti na prižnico in pridigati v slovenščini, čeprav s precejšnjim začudenjem s strani vernikov (AGOSM, A. Filza 1, Conventi, f. 136r-v). Alasia ne govori o tem, da je vodil zgradbo samostana, kar se v slovenski literaturi podčrtuje (Kidrič 1924: 26; Legiša 1979: 235), pravi samo, da je bil prvi, ki je v samostanu živel. To pomeni, da je vsaj nekaj časa sam živel v samostanu. Tako imamo tudi odgovor na Kidričevo (1924: 104) razmišljanje, ko pravi, »ali je prišel obenem z njim [...] v Devin še kak drugi servit, se ne da ugotoviti.«

Podatke o zgradbi samostana vsebuje tudi plošča,²⁴ ki jo je v samostanski veži kot spomin za potomce dal vzidati Alasia, preden je zapustil Devin. Na njej je poleg že znanih podatkov o Alasijevem prihodu v Devin zabeleženo, da se je začela gradnja samostana 20. aprila 1607. O tej plošči poroča tudi Kidrič (1924: 104), toda meni, da gre za napako, kajti v tem času (1607) naj bi bila samostanska zgradba v glavnem že gotova. Legiša (1979: 235) tudi v tem primeru prevzema Kidričevo mnenje ter ga svojevrstno poenostavi: »Vodil je zidavo redovne hiše do 1607, ko je bila dokončana, kakor pravi plošča, ki jo je dal postaviti v vzhodno vežo.« Postavlja se vprašanje, ali lahko mirne vesti pripišemo zavednemu in natančnemu patru napako te vrste. Kidrič očitno ni upošteval vsebine konvencije o zgradbi samostana iz leta 1598, ker je menda ni poznal. Ta namreč predvideva za začetno dobo samo tričlansko redovno skupnost (dva duhovnika in enega samostanskega brata) z namenom, da se pozneje število redovnikov poveča. Zato lahko upravičeno sklepamo, da

²³ Original listine se je nekoč hranil v arhivu devinskega gradu in tam jo je Rodolfo Pichler uporabil za svojo knjigo *Il Castello di Duino* (Trento 1882). Ta knjiga je bila za Kidriča (1924: 102–105) zelo pomemben vir. Original listine hranijo v Državnem arhivu v Trstu, kopija pa je v arhivu servitov v Rimu (AGOSM, *Negotia Relig. A. saec. XVII, N° 116*).

²⁴ »Raimondus Comes a Turris et Valsaxinae convent aedificare – Hoc Coenobium cum Priori Generali Servorum Angelo Maria – Florentino A.D. MDXCVIII, anno autem MDCI Roma discendes – Orator Caesareus, secum duxit Fr. Gregorium Alasiam – de Sumaripa eiusdem Ordinis, qui suam primam missam – ibi celebravit anno MDCII hocque Monasterium rexit usque – ad totum MDCVII, quo anno die XX Aprilis aedificium coeptum est – P. M. Franciscus Casasupra de Gentilino et P. M. Philippus Alexandrinus Prior Generalis visitavit – Idem Fr. Gregorius eodem anno MDCVII posteritatis gratia – Facere fecit.«

je šlo v začetku za neko manjšo zgradbo, ki je že obstajala ob prihodu Alasie v Devin, ter da so pozneje, to se pravi 20. aprila 1607, kakor priča omenjena plošča, dejansko začeli graditi pravi samostan. Da je samostanska zgradba leta 1601, to se pravi v letu Alasijevega prihoda v Devin, že obstajala, potrjujejo posredno tudi arhivski viri. V poročilu iz leta 1717 o spornem vprašanju o legatih družine della Torre in dolžnostih servitov v Devinu naletimo na sledeči stavek: »Dota je bila izročena P. Alasii dne 13. julija 1601.« (La dote fu consegnata al P. Alasia li 13 luglio 1601.) (AGOSM, Negotia Relig. A saec. XVII, 188, f. 401r, in 189, f. 475r.) Gre za doto, ki jo je predvidevala konvencija iz leta 1598. To pomeni, da je 13. julij 1601 uradni datum ustanovitve samostana v Devinu, ker je tega dne grof Raimondo della Torre uradno izročil Alasii denarna sredstva za delovanje samostana. Alasia je bil torej, kot že rečeno, prvi in nekaj časa tudi edini prebivalec samostana, in seveda tudi prior.²⁵

V nekem drugem pismu Gianiju, ki je tedaj živel v Florenci, Alasia piše iz Rima 22. oktobra 1616, naj mu pošlje en izvod njegovega italijansko-slovenskega slovarja, ker se v Rimu nekdo zanima zanj. Tako izvemo, da je Alasia pri odhodu iz Devina s seboj odnesel neko določeno število izvodov slovarja in jih deponiral v samostanu svojega prijatelja Gianija ter da je nekomu v Rimu pripovedoval o slovarju, kar pomeni, da je bil ponosen na svoje slovenistično delo.

Omeniti je treba Alasijevo delo *Navis Religionis Servorum Sanctae Mariae*, ki jo Kidrič (1924: 104), po njem tudi Legiša (1979: 237), razume kot molitvenik servitov, vendar to sploh ni knjiga, ampak en sam list. Na tem listu je upodobljena ladja kot simbol reda servitov. Ladjo vodi Marija, ki sedi na premcu; nad njo je upodobljen Sveti duh, ki s pihanjem povzroča, da so jadra ladje napihnjena. Ladja ima štiri stebre, ki predstavljajo štiri evangeliste, katerih imena so zapisana na gornjem delu vsakega stebra. Na vrh vsakega stebra je postavljena palčka, na kateri visi zastava; te štiri zastave simbolizirajo štiri kardinalne čednosti: trdnost, zmernost, pravičnost, previdnost. Na zastavi prvega stebra je upodobljen grb rodbine della Torre s sledečim besedilom: »Ill(ustrissi)mo et Ecc(ellentissi)mo D(omi)no Raymu(n)do Turiano Comiti Vallis Saxine Sacr(i) Rom(ani) Imp(erii) libero Baroni Vriulliani Duini Cormony Cesa(reae) Maie(statis) Consiliario et apud S(anctissimum) D(ominum) N(ostrum) Clem(entem) VIII P(ontificem) M(aximum) eiusde(m) Oratori D(omino) suo Col(endissi)mo Fr(ater) Gregorius Alasia de Sumaripa Ordinis Servorum B(eatae) M(ariae) V(irginis) dicavit anno D(omini) 1604.« Na ladji so zbrani vsi najvažnejši predstavniki reda (preko 150 oseb): svetniki, blaženi, kardinali, škofi (med njimi je tudi Francesco Benni), generali reda in tudi drugi po-

²⁵ Začetke samostana Svetega Duha v Devinu je raziskoval tudi Ubaldo M. Forconi v svoji razpravi o cerkvah in samostanih reda servitov, toda o gradnji samostana podaja dve različni verziji. Prvič, naslanjajoč se na zgoraj omenjeno ploščo (prim. op. 23), meni, da se je gradnja samostana začela 20. aprila 1607 (Forconi 1979: 369), drugič, na naslednji strani, pa trdi, da se je gradnja začela leta 1601 in zaključila 1607 (Forconi 1979: 370). V njegovi razpravi so še druge nedoslednosti. Med drugim je razvidno, da nima jasne zemljepisne predstave kraja, o katerem razpravlja. Tako imenuje »Grado« to, kar je v arhivski listini označeno kot »Gradisca« (Forconi 1979: 365).

membni predstavniki reda ne glede na to, ali so bili še živi ali mrtvi. Med pomembne predstavnike reda je Alasia uvrstil tudi Gianija s kvalifikacijo »zgodovinar«. Ta detajl je vsekakor zanimiv, ker Giani v tem času še ni izdal analov (Giani 1618; Giani 1622) in Alasia z njim še ni bil v kontaktu. Na prvih treh stebrih so zapisana imena svetnikov, na četrtem pa imena predstavnic reda nežnejšega spola. Na zunanji strani ladje so imena ostalih prisotnih z njihovo kvalifikacijo. Generali reda so tu predstavljeni kot veslači ladje. Iz malega čolna pristopi na ladjo še zadnji general servitov, Filippo Ferrari (1604–1609). Alasia je dal risbo narisati po svoji zamisli. Natisnjena je bila v Benetkah leta 1604, torej v času, ko je Alasia živel v Devinu. To delo je Alasia posvetil devinskemu grofu Raimondu VI. della Torre.

Jeseni 1607 je general servitov Filippo Ferrari obiskal nekatere samostane v severovzhodni Italiji, med njimi tudi samostan v Devinu, kamor je prišel 25. septembra 1607 (AGOSM, Reg. PP. Gen. Flor., 48, f. 101v). Ferrari spada med vidnejše predstavnike svojega reda. Zaradi svojih etičnih lastnosti in intelektualne sposobnosti je užival visok ugled tako v redu kakor tudi zunaj njega. Globoko izobražen je dolgih 48 let predaval matematiko, zgodovino in geografijo na univerzi v Pavii. Je avtor raznih publikacij, npr. *Topographia poetica* (Ticino 1618), *Lexicon geographicum*, ki je izšel leta 1627 v Milanu, eno leto po njegovi smrti. Delo je bilo večkrat ponatisnjeno v Italiji in tudi v tujini. Ferrari je bil velik prijatelj Pavla Sarpija iz Benetk, najslavnejšega servita, ki je bil 5. januarja 1607 zaradi nesoglasij s Svetim sedežem izobčen iz Cerkve in 5. oktobra istega leta ranjen v atentatu (najeti morilec). Ferrari je ostal v prijateljskih odnosih s Sarpijem tudi po njegovem izobčenju (Benassi, Dias, Faustini 1984: 123). Po vsej verjetnosti so bile ravno Benetke, kjer se je zadržal več časa, cilj njegovega potovanja v severovzhodno Italijo.

Iz Devina se je Ferrari peljal še v Koper, kjer so imeli serviti svoj samostan. Na poti v Koper je generala spremljal Alasia. Tako je imel Ferrari dovolj priložnosti, da spozna nadarjenost in sposobnosti 28-letnega Piemontčana, kar ni ostalo brez posledic. V Devinu si je Ferrari lahko ogledal tudi prve Alasijeve tiskane stvari: *Navis religionis servorum Sanctae Mariae* (1604) in *Vocabolario Italiano e Schiavo*, ki je izšel spomladi 1607.

S Ferrarijevim obiskom v Devinu je povezan tudi konec Alasijevega bivanja v tem kraju. Iz arhivskih virov namreč izvemo, da je bil 13. oktobra 1607, dobra dva tedna po Ferrarijevem obisku v Devinu, p. Silverio da Valvasone imenovan za »rektorja samostana Svetega Duha in je tako nadomestil Fra Gregorija da Sommaripa.«²⁶ Vzroki za Alasijev odhod iz Devina niso znani, verjetno pa je bila to predvsem njegova želja, da bi se lahko posvetil samo literarnemu delu. Omeniti je tudi treba, da je bil Devín za italijanskega intelektualca inozemstvo, s čimer je bil odrezan od neposrednih stikov z italijanskimi kulturnimi centri. O Alasijevih literarnih ambicijah dovolj jasno priča že *Navis Religionis Servorum Sanctae*

²⁶ 13. oktober 1607: »R(everendus) P(ater) M(agister) Silverius de Valvasone rector conventus Spiritus Sancti in oppido Duini P(atri) F(ratri) Gregorio di Summaripa subrogatur.« (AGOSM, Reg. PP. Gen. Flor., 47, f. 43v.)

Mariae. Ta risba ladje, na kateri so zbrani vsi najpomembnejši predstavniki servitskega reda s svojimi imeni, je pravzaprav zgoščena sinteza zgodovine servitov. S tem delom je Alasia jasno signaliziral svoje literarno nagnjenje in svoje načrte.

Alasia je tako rekoč izkoristil izredno priložnost, ki se mu je ponudila z generalovim obiskom v Devinu in s skupnim potovanjem v Koper, s predstojnikom je lahko govoril o svojih željah in načrtih, za katere je imel general razumevanje. Ferrari je odpotoval iz Devina z izredno dobrim mnenjem o Alasii. O tem pričajo štiri Ferrarjeva pisma Alasii (1621–1622), ki se nahajajo v Alasijevi literarni zapuščini (AGOSM, *Collectanea Alasia*, f. 237–239 in f. 241–242), in predvsem dejstvo, da je Ferrari 17 let pozneje, ko je bil spet na čelu reda servitov, ker ga je papež Urban VIII. 24. januarja 1624 imenoval za generalnega apostolskega vikarja reda, izbral prav Alasio za svojega tajnika.

Alasia je zapustil Devin oktobra 1607 in se odpeljal v svoj rojstni kraj Sommaripa v Piemontu. Tu je 29. junija 1609 (AGOSM, C. Filza 3, f. 17) napisal prvo pismo Arcangelu Gianiju (1552–1623), prvemu analistu reda. Izbira datuma pisma ni slučajna, ampak racionalno preiščljena, kajti Giani je 12. junija 1609 od generalnega kapitlja reda servitov dobil nalogo, da sestavi *Annalium Sacri Ordinis fratrum servorum B. Mariae Virginis*. V svojem pismu Alasia Gianiju piše, da je pripravljen sodelovati pri analih. S tem se začne intenzivno in plodno sodelovanje med Alasio in Gianijem, ki je trajalo vse do Gianijeve smrti.

Giani je izdal dva dela analov (Giani 1618; Giani 1622). Prvi del se nanaša na obdobje 1233–1433, drugi pa na 1433–1610. Alasia je dejansko sodeloval pri sestavljanju analov, posebno pri drugem delu, čeprav je kot avtor naveden samo Giani. Alasia ni omenjen niti v uvodu, ampak le kot avtor analitičnih kazal (Alasia 1618; Alasia 1622). Ker je bil Giani bolehen in zadnja leta življenja tudi na pol slep, je povabil Alasio, da se preseli v Firence in mu pomaga pri delu, ker sam ni zmožgal nadaljevati anale. Giani je pri rimskih oblasteh poskrbel za ustrezno dovoljenje, da se je Alasia lahko preselil v Firence.²⁷ Alasia se je v Firencah zadržal od spomladi 1621 do januarja/februarja 1623.²⁸ Kakor je razvidno iz omenjenih podatkov, je bil Alasijev doprinos pri pisanju analov dejansko veliko pomembnejši, kot je razvidno iz naslovnih strani *Annalium Sancti Ordinis fratrum servorum B. Mariae Virginis*, kar potrjujejo tudi raziskave, saj David Maria Montagna (1973: 484), ki je proučeval Gianijeve *Annales*, trdi, da brez Alasijeve konkretne pomoči Giani ne bi končal svojih *Annalov*.

²⁷ Prim. Gianijevo pismo Alasii z dne 17. aprila 1621: »[...] giudicherei molto spediante che voi zelantissimo e praticissimo di queste cose ve ne veniste a stare da me, e aiutarmi, perchè altrimenti io non so dove battermi il capo, e veramente mi fareste un gran servizio. [...] Io ne ho scritto caldamente costà a' nostri superiori, e vi ho domandato in grazia per questo servizio, perchè in altro modo non veggo più fornire questa opera.« (AGOSM, *Collectanea Alasia*, f. 269r.)

²⁸ O tem priča Alasijeva korespondenca: pismo generalnega prokuratorja reda P. Feliciano Penne Alasii z dne 21. januarja 1623 je naslovljeno v Firence (AGOSM, *Collectanea Alasia*, f. 262), toda pismo istega z dne [...] marca 1623 je naslovljeno v Sommarivo (AGOSM, *Collectanea Alasia*, f. 267).

Po smrti devinskega grofa Raimonda VI. della Torre (1623) je grofica Chiara della Torre želela reformirati samostan v Devinu. Na takratnega generala servitov Baldassarija Bolognettija se je obrnila s prošnjo, da ponovno imenuje Alasio za priorja, kar med drugim dokazuje, da je Alasia ostal v Devinu v zelo dobrem spominu. V arhivu servitov se hrani generalovo pismo Alasii, datirano 24. januarja 1624, s katerim ga imenuje za priorja devinskega samostana in mu sporoča, naj gre v Devin in tam vodi samostan (AGOSM, Collectanea Alasia, F. 211).

Toda istega dne, 24. januarja 1624, je papež Urban VIII. imenoval Filippa Ferrarija za generalnega apostolskega vikarja servitov, ta pa je imenoval Alasio za svojega tajnika. Situacija je nadvse zanimiva. Kot kaže, je naključje hotelo, da je bil 24. januar zadnji dan generala Bolognettija in istočasno prvi dan generala Ferrarija. Tako je bila zadnja Bolognettijeva odredba imenovanje Alasie za priorja v devinskem samostanu ter hkrati prva Ferrarijeva odredba imenovanje iste osebe za svojega tajnika. Do te neobičajne situacije je prišlo, ker Ferrarija pri njegovem drugem generalatu ni izvolil njegov red, ampak je bil za generalnega vikarja reda imenovan od papeža.

Tako se Alasia ni vrnil v Devin, kakor je želela grofica della Torre, ampak je postal tajnik generalnega priorja Ferrarija, čigar generalat je trajal do 17. maja 1625 (Dias 1970: 400–401). V arhivu servitov v Rimu se hrani precejšnje število Alasije-vih zapisov iz časa njegovega tajništva. Gre v glavnem za poročila iz potovanj in obiskov v raznih samostanih, ki jih je opravil v spremstvu Ferrarija. Nekatera so neugodne vsebine.

V teku svojega drugega generalata je imel Ferrari tri uradne avdience pri papežu Urbanu VIII., in sicer 23. maja 1624 v Vatikanu ter 12. julija in 14. septembra 1624 v tedanji papeški poletni rezidenci v Quirinalu. Pri avdiencah je bil poleg Ferrarija in generalnega prokuratorja reda servitov prisoten tudi Alasia (AGOSM, Reg. PP. Gen. Flor. 54, f. 139r).

Funkcija tajnika generalnega apostolskega vikarja servitov je bila zadnja postaja v Alasijevi meniški karieri, saj ga je že nekaj mesecev po koncu Ferrarijevega generalata usoda privedla v Corneto. To pomeni, da je konec Alasijeve kariere v Rimu preko Ferrarija simbolično in tudi stvarno povezan z začetkom njegove kariere v Devinu, kjer sta se ta dva pomembna predstavnika servitov spoznala.

Literatura

- ALASIA, Gregorio da Sommaripa, 1607: *Vocabolario Italiano e Schiavo*. Udine: Giov. Battista Natolini.
- ALASIA, Gregorio da Sommaripa, 1618: *Index rerum, et personarum, qae in prima parte Annalium ord. Fratrum serv. B. M. V. Giani Continentur*. Arcangelo: *Annalium sacri ordinis fratrum servorum B. Mariae Virginis*. Pars prima. Florentiae: Typographia Cosmi Iunte.

- ALASIA, Gregorio da Sommaripa, 1622: Index rerum, et personarum, quae in secunda parte Annalium ord. Fratrum serv. B. M. V. Continentur. Giani Arcangelo: *Annalium sacri ordinis fratrum servorum B. Mariae Virginis*. Pars secunda. Florentiae: Iuntas.
- BENASSI, Vincenzo, DIAS, Odir J., FAUSTINI, Faustino, 1984: *I Servi di Maria. Breve storia dell'Ordine*. Roma: Le Missioni dei Servi di Maria.
- BONAZZA, Sergio, 1979: Die westliche Ausdehnung der glagolitischen Schrift. *Münchener Zeitschrift für Balkankunde* 2. 1–17.
- BONAZZA, Sergio, 1996: Primož Trubar in italijanska reformacija. Franc Jakopin, Marko Kerševan, Jože Pogačnik (ur.): *III. Trubarjev zbornik. Prispevki z mednarodnega znanstvenega simpozija Reformacija na Slovenskem ob štiristoletnici smrti Primoža Trubarja*. Ljubljana, 9.–13. novembra 1987. Ljubljana: Slovenska matica.
- BONAZZA, Sergio, 2000: Vatroslav Oblak und die Frage der glagolitischen Schrift bei den Slovenen. Heinz Miklas (ur.): *Glagolitica. Zum Ursprung der slavischen Schriftkultur*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- CACCAMO, Domenico, 1960: Alasia Gregorio. *Dizionario Biografico degli Italiani* I. Roma: Istituto della Enciclopedia Italiana.
- CAVAZZA, Silvano, 1991: Un'eresia di frontiera. Propaganda luterana e dissenso religioso sul confine austro-veneto nel Cinquecento. *Annali di Storia Isontina* 4. 7–33.
- CAVAZZA, Silvano, 2001: Reformacija v oglejskem patriarhatu: heterodoksne skupine in luteranske skupnosti (in usoda Petra Kupljenika). *Zgodovinski časopis* 55, 3 (124). 409–435.
- CAVAZZA, Silvano, 2006: La Controriforma nella contea di Gorizia: autorità ecclesiastica e potere politico. *Quaderni Giuliani di Storia* 27/2. 387–410.
- CAVAZZA, Silvano, RAINER, Johann, 2006: »Infrascripti libri combusti fuerunt«. Inquisizione e roghi di libri a Gorizia, Gradisca, Duino (1586–1599). Gianfranco Hofer (ur.): »La gloria del Signore«. *La riforma protestante nell'Italia nord-orientale*. Mariano del Friuli: Edizioni della Laguna.
- DIAS, Odir J, 1970: *I registri dei priori generali O.S.M. dal 1285 al 1625*. (= Archivio Ordinis Servorum: Subsidia 3). Roma: Archivium Generale Ordinis Servorum.
- GIANI, Arcangelo, 1618: *Annalium sacri ordinis fratrum servorum B. Mariae Virginis*. Pars prima. Florentiae: Typographia Cosmi Iunte.
- GIANI, Arcangelo, 1622: *Annalium sacri ordinis fratrum servorum B. Mariae Virginis*. Pars secunda. Florentiae: Iuntas.
- GRUDEN, Josip, 1906: Glagolica med beneškimi Slovenci. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 16. 30–33.
- KIDRIČ, France, 1924: Fra Gregorio Alasia da Sommaripa. *Ljubljanski zvon* 44/1. 102–110.
- KIDRIČ, France, 1925: Alasia da Sommaripa. *Slovenski biografski leksikon*. Ljubljana: Zadržna Gospodarska Banka.
- LEGIŠA, Lino, 1979: Alasia in njegova knjiga. Bogomil Gerlanc (ur.): *Gregorio Alasia da Sommaripa, Slovar italijansko-slovenski, druga slovensko-italijanska in slovenska besedila*. Videm 1607. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- MARUŠIČ, Branko, 1978: Glagolski napis iz Kamenj na Vipavskem. *Jadranski koledar*. Trst: ZTT.
- MONTAGNA, Davide Maria, 1973: Fra Arcangelo Giani annalista dei servi (1552–1623). *Bibliografia dell'Ordine dei Servi* III. Bologna: Centro di Studi OSM.

- PICHLER, Rodolfo, 1919: *Il castello di Duino*. Trento: Tipografia G. Seiser.
- RAINER, Johann, 2001: *Grazer Nuntiatur*. 3. Bd. Nuntiatur des Girolamo Portia und Korrespondenz des Hans Kobenzel 1592–1595. (= Österreichische Akademie der Wissenschaften. Historisches Institut beim Österreichischen Kulturinstitut in Rom). Wien: Verlag der ÖAdW.
- RAINER, Johann, 2004: *Innerösterreich betreffende Quellen aus den Inquisitionsarchiven in Rom und Udine*. (= Quellen zur geschichtlichen Landeskunde der Steiermark. Bd. 19). Graz: Verlag der Historischen Landeskommision für Steiermark.
- RAJHMAN, Jože, 1986: *Pisma Primoža Trubarja*. Ljubljana: SAZU.
- RUPEL, Mirko, 1966: *Slovenski protestantski pisci*. Druga izdaja. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- ZOR, Jan, 1977: *Glagolica na Slovenskem*. Franc Jakopin (ur.): *Nahtigalov zbornik*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.